מנורת המאור — בענין תפלות ימי החג וסדר ליל פסח

החלק הח'

בענין התפלות הפרשיות וסדר לילי הפסח. ביום ארבעה עשר בניסן, שהוא ערב הפסח, מתפללין כשאר ימי החול, אלא שאין נופלין על פניהן, לא בשחרית ולא במנחה. וקורין בשחרית ובמנחה מזמור למנצח משכיל לבני קרח, כאיל תערג על אפיקי מים וגו. וגרסי' במסכת סופרים הבכורות מתענין בערב יום פסח. והטעם זכר לנס שניצולו בכורי ישראל ממכת בכורים. וגדול הבית אין צריך להתענות, אע"פ שהיתה המכה בהן. והאיסטניסין מתענין כדי שיאכלו המצה בתיאבון. פי' איסטניסין. מי שאוכלין אלא פעם אחת ביום, ואם אוכלים ביום אפי' אכילת עראי, לא יוכלו לאכול בלילה לתאבון. כדגרסי' במ' פסחים רב ששת הוה יתיב בתעניתא כל מעלי יומא דפיסחא, משום דאיסטניס הוה, ואי הוה אכיל ביממא, לא מצי אכיל בלילה.

תפלת ערבית, פותח ש"צ והוא רחום, ואומר ק"ש בברכותיה, ואומר השכיבנו עד והושיענו בקרוב למען שמך, ואומר ופרוש וכו', וחותם הפורש סוכת שלום עלינו ועל עמו ישראל ועל ירושלם. ומתפללין אבות, וגבורות, וקדושת השם, אתה בחרתנו, יעלה ויבא, והשיאנו, וחותם בא"י מקדש ישראל והזמנים. ואם חל להיות בשבת, מזכיר שלש בתקונם, ואומר ואת יום המנוח הזה, את יום חג המצות הזה, את יום טוב מקרא קדש הזה, וחותם בא"י מקדש השבת וישראל והזמנים. וכן בשאר כל המועדים. ואין אומר שליח צבור מגן אבות בדברו, לפי שתקנוה מפני המזיקין, וליל הפסח הוא ליל שמורים ואין המזיקין מצויין בו. ובטוליטולה נהגו לומר קדוש בבית הכנסת. ואין אומר במה מדליקין אם חל להיות בשבת. ואם חל להיות באחד בשבת אומר ליל מוצאי שבת שהוא ליל הפסח, ותודיענו. וכן בשאר כל המועדים.

סדר ליל הפסח. חייב אדם להסדיר שולחנו מבעוד יום בכלים נאים כפי כחו, ויפן מקום מושבו בהסבה דרך חירות. וכשהוא מיסב, לא יטה על גבו, ולא על פניו, ולא על ימינו, אלא על שמאלו. וימהר להתפלל, כדי שיאכל מיד כשתחשך, ובשביל שלא ישנו התינוקות, מפני שהתינוקות צריכין וחייבין בסדר ליל הפסח, כדי שיראו שנוי וישאלו. דתנן ערבי פסחים, סמוך לחשכה, לא יאכל אדם עד שתחשך וכו'. ואע"פ שבשאר שבתות וימים טובים יכול להוסיף מחול על הקדש, בפסח אינו רשאי, שאין זמן אכילת מצה של מצוה אלא בלילה, שנא' (שמות יב, יח) בערב תאכלו מצות. אשה חשובה צריכה הסבה, בן אצל אביו, ואפי' הוא רבו, צריך הסבה, אבל תלמיד חכם אצל רבו אינו צריך הסבה, אלא א"כ נתן לו רבו רשות. השמש צריך הסבה. וכל המחוייב בהסבה בליל הפסח, אם אכל מצה של מצוה, או אם שתה ארבעה כוסות של חובה בלא הסבה, לא יצא.

וחייב כל אחד מישראל גדול ובריא לשתות בליל הפסח ארבעה כוסות ועל הסדר, כמו שאפרש לקמן בע"ה. ואם שתה אותן זה אחר זה שלא על הסדר, לא יצא.

שיעור הכוס רביעית או יותר, ושיעור רביעית הוא כלי שיהיה בארכו שני גודלים וגבהו ברוחב שני גודלים וחצי גודל וחומש גודל. וצריך לשתות בכל פעם ופעם לפחות רובו. ויזהר ביין שיהיה מן המשובח משום מצוה מן המובחר. כדגרסינן בירושלמי מצוה לחזור אחר יין אדום. ואם הלבן משובח מן האדום, הלבן קודם. ויין מבושל כתב רב האי גאון ז"ל שאין יוצאין בו בליל הפסח. ומברכין עליו שהכל. אבל בירושלמי אומר שיוצאין במבושל ובקונדיטון. ואפי' עני המחזר על הפתחים חייב ארבע כוסות בליל הפסח. דתנן אפי' עני שבישראל לא יאכל עד שיסב ולא יפחתו לו מארבע כוסות של יין. ואפי' מן התמחוי, ואפי' אין לו אלא מזון שתי סעודות, ימכרם ויקח יין לארבע כוסות, אע"פ שצריך אחר כך לקבלן מן הצדקה.

נשים חייבות בארבע כוסות ובכל מצות האמורות בליל הפסח, כגון מצה ומרור. ומצוה ליתן לפני התינוקות לפני כל אחד ואחד כוסו ומחלקין להם קליות ואגוזים, כדי שיראו שנוי וישאלו.

וגרסי' בבראשית רבה ונתת כוס פרעה בידו. ומהיכן קבעו רז"ל ארבעה כוסות בליל הפסח. ר' הונא אומר, כנגד ארבעה גאולות שנאמרו במצרים, והוצאתי וגאלתי והצלתי ולקחתי, שנא' (שמות ו ו) לכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים והצלתי אתכם מעבודתם וגאלתי אתכם בזרוע נטויה בשפטים גדולים, וכתי' (שמות ו, ז) ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים וידעתם כי אני ה' אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים. ר' שמואל בר נחמני אומר, כנגד ארבע כוסות שנאמרו בכאן, וכוס פרעה בידי, ואקח את הענבים ואשחט אותם על כוס פרעה, ואתן את הכוס על כף פרעה, וכתי' (בראשית מ, יג) ונתת כוס פרעה בידו. ר' יהושע בן לוי אומר, כנגד ארבעה כוסות של תרעלה שעתיד הב"ה להשקות את אומות העולם, דכתיב (ירמיהו כה, טו) כה אמר ה' קח את כוס היין החמה, כוס זהב בבל ביד ה' משכרת כל הארץ, וכתי' (תהלים עה, ט) כי כוס ביד ה' ויין חמר מלא מסך ויגר מזה, וכתי' (תהלים יא, ו) ימטר על רשעים פחים אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם. וכנגדן משקה לישראל ארבעה כוסות של ישועה, שנא' (תהלים טז, ה) ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי, וכתי' (תהלים כג, ה) תערוך לפני שולחן נגד צוררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה, וכתי' (תהלים קטז, יג) כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא. כוס ישועה לא נאמר, אלא כוס ישועות, שנים. הרי כאן שנים. ארבעה כוסות של ישועה.

והגדול שבבית נוטל הכוס, ויקדש קודם נטילה, ומברך בא"י אמ"ה בורא פרי הגפן. בא"י אמ"ה אשר בחר בנו מכל עם, ורוממנו מכל לשון, וקדשנו במצותיו, ותתן לנו ה' אלהינו באהבה, מועדים לשמחה, חגים וזמנים לששון, את יום חג המצות הזה, את יום טוב מקרא קדש הזה, זמן חירותנו באהבה, מקרא קדש, זכר ליציאת מצרים. כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים, ומועדי קדשך בשמחה ובששון הנחלתנו, בא"י מקדש ישראל והזמנים. בא"י אמ"ה שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה. סימן יק"ז. יין קדוש זמן. וישתה כל אחד ואחד שיעור רביעית או רובו, שהוא מלא לוגמיו, בהסבה הראוין להסב, כמו שאמרתי. ואם רצה לשתות בין ראשון לשני, אפי' כמה פעמים, הרשות בידו. ואם חל להיות ליל ראשון של פסח במוצאי שבת, מברך בא"י אמ"ה בורא פרי הגפן. בא"י אמ"ה אשר בחר בנו מכל עם, ורוממנו מכל לשון, וקדשנו במצותיו, ותתן לנו ה' אלהינו באהבה, מועדים לשמחה, חגים וזמנים לששון, את יום חג המצות הזה, את יום טוב מקרא קדש הזה, זמן חירותנו באהבה מקרא קדש, זכר ליציאת מצרים. כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים, ומועדי קדשך בשמחה ובששון הנחלתנו, בא"י מקדש ישראל והזמנים. בא"י אמ"ה בורא מאורי האש. בא"י אמ"ה המבדיל בין קדש לחול, ובין אור לחשך, ובין ישראל לגויים, ובין יום השביעי לששת ימי המעשה, בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת, ואת יום השביעי משת ימי המעשה הקדשת והבדלת, וקדשת את עמך ישראל בקדושתך, בא"י המבדיל בין קדש לקדש. סימן יקנה"ז, יין קדוש נר הבדלה זמן.

ויביאו לפניו קערה ובה שלש מצות סדורות זו על זו, ומרור וכרפס, ושני תבשילין, האחד זרוע של טלה מבושל, והשני ביצה מבושלת, בין חל להיות ליל פסח במוצאי שבת בין בשאר הלילות. ונוטל ידיו ומברך על נטילת ידים. ונוטל מן הכרפס וטובל בחומץ ולא בחרוסת ומברך בורא פרי האדמה. ואוכל ונותן לאחרים. ואינו מברך אחריו בורא נפשות רבות. ולוקח המצה האחת, האמצעית מן השלשה, ובוצע אותה לשנים, ונוטל החצי ומניח אותו תחת המפה, והוא אפיקומן, ויניח חציה השני בין שתי השלימות, ויגביה הקערה, ויאמר הא לחמא עניא וכו', עד מה נשתנה. ואין צריך להסיר ממנה השני תבשילין. ומסיר הקערה מעל השולחן, כאלו כבר אכלו, ומוזג כוס שני. ומסדר הקערה לפניו ואומר מה נשתנה. וכשיגיע למצה זו שאנו אוכלין, יגביה המצה, וכשיגיע למרור זה, יגביה המרור. ולא יגביה התבשיל כשיגיע לפסח

שהיו אבותינו אוכלין. וכשיגיע לפיכך אנחנו חייבין להודות, ימוטל הכוס בידו ויגביהנו וקורא ההלל עד למעינו מים ואינו מברך לפניו. ואומר בא"י אמ"ה אשר גאלנו וכו', וחותם בא"י גאל ישראל. ושותה כוס שני בהסבה. ופסקו הגאונים ורבי יצחק אלפאסי ז"ל והרמב"ם ז"ל שחייב לברך על כוס וכוס מהארבעה כוסות, שכל אחד מצוה בפני עצמו, אבל ר' יונה ז"ל ורבני צרפת ז"ל והרא"ש ז"ל פסקו שאינו חייב לברך אלא על כוס ראשון וכוס של ברכת המזון בלבד. ומנהג הגאונים שפסקו לברך על כל אחד ואחד מהארבעה כוסות. וכן עמא דבר.

ונוטל ידיו ומברך על נטילת ידים. ונוטל הקערה שבה השלש מצות, השתים שלימות והאחת פרוסה, ויקח מצה אחת מן השתים השלימות, ויקח הפרוסה וישים אותה תחת השלימה שלקח כבר, ומברך המוציא, ואל יבצע, ומברך על אכילת מצה, ויבצע משתיהן כאחת כזית מכל אחת, ויאכלם ביחד בהסבה. ואם אכלן בלא הסבה לא יצא, וצריך לאכול פעם אחרת. ואם אינו יכול לאכול אותן ביחד, יאכל תחלה של המוציא, שהיא של הפרוסה, שעל הפרוסה מברך המוציא משום לחם עוני, שכך דרכו של עני בפרוסה, ועל השלימה מברך על אכילת מצה, משום מצוה מן המובחר.

וחייב כל אחד מישראל לאכול לפחות כזית מצה של מצוה בליל הפסח, שהוא ליל ט"ו בניסן, שנא' (שמות יב, יח) בערב תאכלו מצות. ואין אכילה מן התורה פחות מכזית. אבל מליל ראשון של פסח ואילך, אם רצה שלא לאכול מצה הרשות בידו, ויכול לכלכל עצמו במיני פירות ובמיני קטניות ובמיני ירקות ובכל דבר שאין בו חמץ. דכתי' (שמות יב, טו) שבעת ימים מצות תאכלו, ופסוק אחד אומר ששת ימים מצות תאכלו, וקיימ' לן כל דבר שהיה מן הכלל ויצא ללמד, לא ללמד על עצמו יצא אלא על הכלל כולו יצא, ואין מצות אכילת מצה אלא בליל הפסח בלבד, שנא' (שמות יב, יח) בערב תאכלו מצות.

ויקח כזית מרור ויטבלנו כלו בתוך החרוסת, ולא ישהנו בתוכו, ומברך בא"י אמ"ה אקב"ו על אכילת מרור, ויאכלנו בלא הסבה. ואם לא היה לו כרפס אלא מרור בטיבול ראשון, מברך עליו בורא פרי האדמה ועל אכילת מרור, ובטיבול השני טובל אותו בחרוסת ואינו מברך עליו. ונוטל כזית מן המצה השלישית, וכורך אותו בכזית מן המרור, וטובל אותו בחרוסת, ואוכל זכר למקדש כהלל. ואינו מברך, דתניא אמרו עליו על הלל הזקן שהיה כורך הפסח והמצה והמרור, כזית מכל אחד ואחד, והיה אוכלן ביחד, משום שנא' (שמות יב, ח) על מצות ומרורים יאכלוהו. וגומר סעודתו. ואוכל ושותה כל צרכו. ואוכל באחרונה כזית אפיקומן בהסבה וקודם חצות הלילה. ואחריו לא יאכל ולא ישתה יין זולתי הכוסות של חובה. ואם שכח מלאכלו עד שנטל ידיו לברך, או שאמר הב לן ונברך, יטול ידיו ויברך המוציא ויאכלנו. אבל אם לא נזכר עד שבירך ברכת המזון ובירך בורא פרי הגפן, לא יאכל פעם אחרת.

ויטול ידיו, אם הוא רגיל במים אחרונים, ולא יברך עליהם. וידיח כוס של ברכה מבפנים, וישטפנו מבחוץ, וימלאנו יין, ויאחוז אותו בימין, ומברך ברכת מזון, בלא הסבה, ויאמר יעלה ויבא בבונה ירושלם. ויברך בורא פרי הגפן, וישתה בהסבה. ולא יברך אחריו. ואם שתה בלא הסבה, צריך לשתות פעם אחרת בהסבה. ולא ישתה בין כוס שלישי לרביעי יין. ומתחיל לא לנו ה' לא לנו. ולא יברך על ההלל. וגומר ההלל. ואומר יהללוך ה' אלהינו כל מעשיך עד מעולם עד עולם אתה אל. ואינו חותם. ואומר הלל גדול, והוא הודו לה' קראו בשמו עד הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו, הודו לאלהי האלהים כי לעולם חסדו, עד הודו לאל השמים כי לעולם חסדו. ואומר נשמת כל חי, וחותם בא"י מלך מהולל בתשבחות. ומברך כמנהג הגאונים בורא פרי הגפן, ושותה בהסבה, ומברך אחריו על הגפן ועל פרי הגפן. ואחר כך לא ישתה אלא מים. ואם רצה לשתות כוס חמישי, לא יחתום ביהללוך אחר ההלל, ושותה ואינו מברך לפניו ולאחריו, ואומר הלל גדול ונשמת כל חי וחותם בא"י מלך מהולל בתשבחות, ושותה כוס חמישי, ולא יברך לפניו, ולאחריו יברך.

תפלת שחרית של יום טוב ראשון של פסח. פותח מאה ברכות כסדר השבתות. ואין אומרים בפרשת הקרבנות וביום השבת, אלא אם חל להיות בשבת. ומוסיף, אחר שיר למעלות אשא עיני אל ההרים, שיר המעלות לדוד שמחתי באומרים לי. ואומר בברוך שאמר ברוך המנחיל מועדי שמחה לעמו ישראל, ברוך הוא וברוך שמו וכו', ומשלים הסדר עד גאל ישראל. ומתפללין תפלת ערבית, לא פחות ולא יותר. וחוזר ש"צ התפלה בקול רם. ואומר קדושה במקומה, ומברך לגמור את ההלל, וקורין אותו בלא דילוג. וכן בי"ט שני. ומוציאין שני ספרי תורה, וקורין באחד חמשה בפרשת בא אל פרעה, כהן ולוי ושלשה ישראלים, מן והיה היום הזה לכם לזכרון עד ויהי בעצם היום הזה. ואם חל להיות בשבת קורין שבעה ואת הפרשה עצמה. וכן בשאר המועדים, אם חל להיות באחד מימות השבוע קורין הפרשה חמשה, ואם חל להיות בשבת קורין אותה שבעה.

סימן לפרשיות המועד, מש"ך תור"א קד"ש בכספ"א פס"ל במדבר"א של"ח בוכר"א. ביום ראשון מש"ך, פירוש משכו, אע"פ שמתחילין הפרשה מוהיה היום הזה לכם לזכרון. ביום השני תור"א, פי' שור או כשב או עז כי יולד. בשלישי קדש לי כל בכור. ברביעי בכספא, פי' אם כסף תלוה את עמי. ביום הה' פסל לך שני לוחות אבנים. ביום הששי במדברא, פי' וידבר ה' אל משה במדבר סיני, בפרשת פסח שני. בשביעי של"ח, פי' ויהי בשלח פרעה. בוכר"א, פי' כל הבכור. וקורא המפטיר בספר השני, בי"ט הראשון בפרשת פנחס מן ובחדש הראשון עד כל מלאכת עבודה לא תעשו, וההפטרה בעת ההיא אמר ה' אל יהושע. ואומר המפטיר בברכות על התורה ועל הנביאים, ועל יום חג המצות הזה ועל יום טוב מקרא קדש הזה שנתת לנו ה' אלהינו לששון ולשמחה לכבוד ולתפארת, ועל הכל ה' אלהינו אנו מודים לך ומברכין את שמך, יתברך שמך ה' תמיד לעולם ועד, בא"י מקדש ישראל והזמנים. ואם חל להיות בשבת, חותם בא"י מקדש השבת וישראל והזמנים. ואומר ש"צ מי שבירך וכו'. ואומר ברוך ה' אשר נתן מנוחה לעמו ישראל ככל אשר דבר וכו'. ואומר ימלוך ה' לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה וכו', מזמור לדוד הבו לה' בני אלים וגו'. וחוזר הספרים ואומר קדיש תתקבל, ומתפללין.

תפלת מוסף. אבות וגבורות וקדושת השם, ואתה בחרתנו, ומפני חטאינו, והשיאנו, רצה, ומודים, ושים שלום. וחוזר ש"צ התפלה בקול רם. ואומר קדושה רבה, ואומר קדיש תתקבל יהא שלמא רבה. ושונין משניות אלו עוברין בפסח, ממס' פסחים, ואומר קדיש על ישראל ועל רבנן. ונפטרין הצבור לבתיהם לשלום.

תפלת מנחה. אומר ש"צ אשרי וסדר קדושה, ואומר קדיש עד למעלה, ומתפללין כתפלת שחרית. ואם חל להיות בשבת אומר ש"צ ואני תפלתי. ומוציא ספר תורה, וקורא בו מפרשת של שבת של אחר המועד. ואינו אומר צדקתך, שכל יום שאין בו נפילת אפים, כגון ראש חדש או חנוכה או יום טוב או חולו של מועד, אם חל להיות אחד מאלו בשבת, אין אומרים צדקתך צדק בתפלת המנחה. והטעם לפי שאומרים צדקתך במנחה מפני שנפטר משה רבינו ע"ה ביום השבת בעת המנחה, ואומרים צדקתך לפי שהוא כמו צדוק הדין, זכר למשה רבינו ע"ה, וימים אלו אין בהם הספד, לפי' אין אומרים צדקתך בהם, דהיינו כמו הספד. ואומר ש"צ קדיש תתקבל יהא שלמא. ואומר שליח צבור למנצח משכיל לבני קרח כאיל. ואומ' קדיש.

תפלת ערבית. פותח והוא רחום, וקורין קרית שמע בברכותיה. ומתפללין כתפלת מנחה, אלא שאם היה מוצאי שבת שאומרים ותודיענו בואתה בחרתנו. ואחר שמתפללין, אומר ש"צ קדיש עד למעלה, ומברכין בא"י אמ"ה על ספירת העומר, היום יום אחד, הרחמן הוא יחזיר עבודת בית המקדש למקומה במהרה בימינו. ועושין ההגדה כסדר ליל ראשון, מפני הספק.